

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

“ՓՈԽՆՈՐԴ ԽՂՋՄՏԱՆՔ,,

Փոխնորդ անցագիրի մասին լսած էինք երբեմն։ Իմացած էինք թէ մարդեր կան — բարեբախտաբար ոչ մեր ազգակիցներուն մէջ — որոնք իրենց զրպաններուն թիւով անցազիր ունին իրենց հետ, ըստ հարկին գործածելու համար զանոնք, ու դեռ չենք մոռցած մերժումի այն խիստ խօսքերը, որով տարիներ առաջ օր մը դիմաւորած ենք ինքզինքը իր իրական արժէքէն շատ աւելի համարող ծանօթ մը, երբ եկած էր ան խնդրելու որպէսզի Առաջնորդարաններուն օգնութեամբ մերիններն ալ, ուրիշներուն նման, կարենան ունենալ մէկէ աւելի անցազիրներ։

Ի որհած չէինք սակայն փոխնորդ խղմմանքի մասին, ու երկու օր առաջ առանց տաժանքի չէ որ նշմարեցինք այդ բառերը եւրոպական հանդէսի մը մէջ, իբրեւ խորագիր յառաջիկայ թիւով հրատարակելի յօդուածի մը։

Կրնայ ազօտանալ խղմմանքը. կրնայ զայթիլ կամ խաբուիլ. կրնայ չփոթումի մատնուիլ կամ շուարիլ, կրնայ նոյն իսկ շարաչար մոլորիլ. հոգեկան կամ բարոյական տկարացման պահեր կան, որոնցմէ ոչ ոք կրնայ զերծ զգալ ինքզինքը։ Բայց պայմանաւորուիլ ինքզինքին հետ, այսինքն գիտակցօրէն ընդունիլ թէ կարելի է բարոյական ամէն հարց կամ դէպք տարբեր անկիւնակէտէ մը դիտել և կշռել, այսինքն պարզապէս հաշտուիլ հոգեկան անասելի արկածախնդրութեան մը հետ, ահաւոր և անհանդուրժելի վիճակ մըն է, որ մարդը կը փրցնէ կը հեռացնէ մարդկային արժանաւորութեան բոլոր ստորոգելներէն։

Մէկ չափ, մէկ կշիռ. եթէ նիւթական կարգին մէջ անխտոր է այս սկզբունքը, եթէ հեղուկ՝ հաստատուն և կազային մարմինները ծանրութեան միևնույն միութեամբը կը ճշտուին, ա՛լ աւելի անշեղ պէտք է լինի ան, այդ սկզբունքը, հոգեկան, այսինքն բարոյական և զաղափարական իրողութիւններու և խնդիրներու մէջ։ Միակ օրէնք մը պէտք է լինի ամէնուն ստուգանիշը. ու այդ օրէնքը ոչ մէկ ուրիշ բան կրնայ լինիլ, եթէ ոչ բարիքն և ճշմարիտին կանոնը։ Իսկ այդ միակ օրէնքին հակակշռող գորութիւնը մարդուն մէջ՝ է նոյն ինքն խղմմանքը։

Մարդս իրապէս մարդ է և իբր մարդ կ'ապրի ա՛յն ատեն միայն, երբ իր մէջ կը ծնի խղմմանքը, բարիքն և ճշմարիտին այդ զգայարանը, աւելի ճիշդ՝ կարողութիւնը, որ սիրտին ու միտքին ներգաշնակուած գործակցութիւնն է։ Միայն հին բարոյախօսները չէ որ կը սիրէին զայն ներքին ատեան մը՝ այսինքն արդարութեան գերազանց բեմ մը նկատել. հիմակ ալ, կարելի է ըսել, անիկա կ'ըմբռնուի միշտ իբր այն, և օրէնքներէն և օրինադրեցներէն ալ գերիվեր բան մը նոյն իսկ։ Զի՞ որ, այժմ ևս, երբ դատաւորը օրէնքին տրամադրութիւններովը չի կրնար լուսաբանել կամ լուծել կնճռոտ պարագայ մը, իր վճիռը կը հիմնէ խղմմանքի զգացումին վրայ միայն. իրողութիւն՝ որուն

հետևանքով անշուշտ, քիչ մը ճշմարտագանցօրէն թերևս, բանաձևուած է սա առաժը. «Խզիքի և պատուոյ տէր անձերուն համար չէ որ յօրինուած է օրէնք»։ Իբրև բնական զգացումը մեր էութեան և անոր կարողութիւններուն և գործերուն, իբրև ներքին զգացումը գործերու բարոյականութեան, իբրև սէրը բարիին՝ անոր ծանօթութեամբը ներշնչուած մեղի, որ և է ատեն և ու է կեդ-պով դիտուած, Աստուծոյ ձայնն է անիկա որ կը խօսի մեր սիրտին մէջ, եթէ սակայն այս վերջինը պահած է իր բնականոն ընդունակութիւնը դայն լսելի ը-նելու իր մէջ, այսինքն ինքզինքին նոյն խոսք։ Այդ զգացումով էր անշուշտ որ Ռուսօ, կը բացազանչէր խանդավառ և մտավարժ հողի իր ամենէն զգաստ մէկ բոլակին. «Խղճմտո՛ւնք, խղճմտո՛ւնք, աստուածային բնազդ, երկնային ձայն, անստերիւր առաջնորդ անգէտ եւ սահմանափակ՝ բայց իմացական եւ ազատ էակի, անվրիպական դատաւոր բարիի եւ չարի, որ մարդը նման կ'ընես Աս-տուծոյ, դուն ես որ կը շինես անոր գերազանցութիւնը եւ իր գործերուն բա-րոյականութիւնը»։

Արդ, իր արժանաւորութեան բարձրակէտէն ո՛րչափ իջած խոնարհած պէտք է լինի մարդ, թոյլ տալու համար ինքզինքին՝ խաղալ իր բարոյական էութիւնը նոյն խոսք կացուցանող այսպիսի առանձնաշնորհութեան մը հետ, ի-մաստուութիւն համարելով խիզըր յարմարցնել դէպքերուն ընթացքին կամ պա-հանջին, եւ պարագայապաշտութեան ամենէն զձուձ վարդապետութեանց մէջ խեղդել պատուոյ և ազատութեան ամէն զգացում, համոզումի և նկարագրի ա-մէն անկեղծութիւն, սկզբունք, մտատիպար, և ամէն ինչ որ, իբրև բարոյա-կան և բանաւոր էակի մը յատկանշական առաւելութիւններ, լաւագոյն ուշա-դրութեան և մեծագոյն խնամքի միայն պէտք է լինէին առարկայ։

Անոնք որ գիտակցօրէն, այսինքն տեսակ մը համոզումով նոյն խոսք, կը զիջանին այդքան հոգեկան ստորնացումի՝ այսպիսիներն են որոնք կ'ընդունին խղճմտանքին նկատմամբ «փոխնորդ»ի դրութիւնը։ Ճշմարտութեան և արդա-րութեան չափանիշ մը՝ անայլալ սկզբունք մը լինելէ չափազանց հեռու, ա-նիկա իրենց համար երկրորդական միջոց մը կամ վիճակ մըն է լոկ, զոր կա-րելի է աստիճանաւորել, ինչպէս պտուտակի մը ոյրորումովը թուլցուած կամ սեղմուած անիւ մը՝ ըստ այնմ ստանալու համար ցանկացուած շարժումին չափը։ կամ հանդերձ մը, առ առաւելն, զոր դժուար չէ ամէն վայրկեան փո-խել՝ զգացուած հարկին համեմատ, քանի որ ուրիշներ շատ կան պահեստի։

Մեր խօսքը, սակայն, անհատական և սօրերայ կեանքի մասին պարա-զաներու մէջ գործուած այս կարգի մեղանշումներէն աւելի՝ այն գաղաժումնե-րուն համար է մանաւանդ, որոնք երբեմն երբեմն, բարեբախտաբար հազուա-դէպօրէն, տեղի կ'ունենան մեր հասարակութեան բարոյականին և բախտին կապուած պաշտօնական շրջանակներէ ներս և հանրային ասպարէզներու մէջ, պատճառ դառնալով այսպէս աւելի ընդարձակօրէն աղիտաւոր և շատ անգամ անարբազրելի դժբախտութեանց։

Մէկ չափ՝ մէկ կշիռ. երբ այս սկզբունքը կը խախտի սեղանին վրայ ժողովական ատենաներուն, երբ զանոնք բարկացնող տարրերու ամենօրեայ մտայնութեան հետ կը ծփան արդարութեան նփարները, վա՛յ է անոնց որոնք այդպիսի մարմիններէ կը սպասեն ուղղութիւն իրենց կեանքին։

Մէկ չափ՝ մէկ կշիռ. երբ այս մտածութիւնը, դադրած՝ պայծառ նըշանաբան մ'ըլլալէ, վերածուած է այլ ևս դերժուած նշանատախտակի մը՝ դրանդին վրայ այն սրահներուն ուր սիրտեր ու զուլիններ կը տանդուտին ազգին հոգերովն ու յոյգերովը, շատ բան կը ցնցուի կը խառնի հասարակութեան կեանքին մէջ:

Երբ վերջապէս ճշմարիտ ողջմտութեան այդ անոյշ պատգամը խժալուր դողանջի մը կը փոխուի ժողովուրդին հոգեւոր կեանքը դեկավարող այն ոյժին մէջ՝ որ իր եկեղեցին է, շատ աւելի տխուր և ակտաւորեալ վիճակի մը նշանն է որ կուզայ ի յայտ. վասնզի եկեղեցին է — մեր խորին համոզումն է այդ — մեր պարտադրին համար մանաւանդ՝ եկեղեցին է այն սրբարանը ուր ազգին խիղճը պէտք է մնայ ընդմիշտ անամպ:

Մէկ չափ, մէկ կշիռ. պէտք չէ թոյլ տալ, պէտք չէ հանդուրժել որ հանրութեան հոգին թունաւորուի ատոր հակառակ և վտանգաւոր ներարկումներով, իր ընկերային՝ ազգային և կրօնական կեանքին մէկ կամ միւս կողմին վրայ:

Ժողովուրդները կ'անբարոյանան, երբ կը տեսնեն թէ քաղաքականութեան անունին տակ անխղճութիւնն է որ կը դրծէ. անոնք կը մահանան սակայն, երբ հասկանան թէ իրենց ներքին կեանքը շարժման մէջ դնելու սահմանուած բարոյական կարգուկանոնին մէջ խղնձսամբ բառ մըն է միայն: Ու «փոխորդ խղճատանք» իմացումը՝ բացարձակ ուրացումն է խղճատանքին:

★ * ★

ԱՍԻԱՏԻԿԻ ԵՒ ՄՅԱԾՈՒՄԻ ՅՈՒՐԵՐ

Տ Ի Ե Զ Ե Ր Ք Ի Ն Զ Ա Յ Ն Ը

Ձա՛յն մը կայ տիեզերքին մէջ: Երկինք կը պատմեն հզօր Աստուծոյ փառքը: Ի տես սա շքեղ բնութեան, որ լի է սիրով ու կեանքով, ամենէն անտարբեր մարդուն սիրտը կը զգածուի երբեմն: Ինչո՞ւ, այդ զեղեցկութիւններուն առջեւ, մեր հոգին կը ճնշուի այդպէս յանկարծ ու սիրտը կը նուաղի հառաչանքներով. «Նակից կուզայ այդ անկամայ տխրութիւնը, որ կը յայնորդէ մեր այն առաջին սքանչացումին: Պարզ է թէ ինչ որ կը ճնշէ մեր մտածումին վրայ, այն հակապատկերն է որ կայ զեղեցիկ բնութեան մը և անաւագուած հոգիի մը միջև, կատարեալ կարգի մը և իր զգացումներուն և խորհուրդներուն ազարտուած վիճակին միջև: Անսահմանութեան մէջ տարածուած կեանքի այդ ծաւալումին և մեր տեղուն վրայ յոյս դնել չհամարձակող խրխլած զոյութեան մը զգացումին միջև: Պարզ է թէ այդ զգացումը այնքան բնական է մերինին պէս հոգիի մը համար որ ուրախութեան ամէն մէկ յուզումին կուզայ ան՝ յատկապէս թունաւորելու և թառամեցնելու համար զմեզ . . .

Աւա՛ղ, այդ խառնակ զգացումը պարտած է միշտ այդ զեղեցկութիւններուն հանդիսատես եղած միլիոնաւորներու հոգին, ու զանոնք թողած է այնպէս՝ ինչպէս էին անոնք. Բնութիւնը, որ նախ ուրախութեամբ և յետոյ տխրութեամբ կը յուզէ, վերածնութեան չի տանի որ ոչ ոք:

Ա. Վ.